

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ НА ЗАМОВЛЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

У статті визначаються сутність, значення та місце обставин, що підлягають з'ясуванню, в методиці розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв. Розкривається зміст наведених обставин.

Ключові слова: обставини, що підлягають з'ясуванню, умисне вбивство, учинене на замовлення з використанням вибухових пристроїв, криміналістична методика, предмет доказування, систематизація.

В статье определяются сущность, значение и место обстоятельств, подлежащих выяснению, в методике расследования умышленных убийств, совершенных по заказу с использованием взрывных устройств. Раскрывается содержание приведенных обстоятельств.

Ключевые слова: обстоятельства, подлежащие выяснению, умышленные убийства, совершенные по заказу с использованием взрывных устройств, криминалистическая методика, предмет доказывания, систематизация.

The article defines the essence, significance and place of circumstances to be clarified in the methodology for investigating deliberate assassinations made to order using explosive devices. The content of these circumstances is revealed.

Key words: circumstances to be clarified, intentional murder, commissioned using explosive devices, forensic methodology, object of proof, systematization.

Вступ. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв, є складним, трудомістким процесом. Це зумовлюється насамперед особливою суспільною небезпекою вказаних кримінальних правопорушень, а також специфікою механізму їх скоєння. Ось чому для забезпечення ефективності досудового розслідування вказаних злочинів варто визначити як тактичні завдання розслідування, так і криміналістичні засоби їх вирішення. Тому особливої актуальності набуває питання про визначення кола обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв.

Поняття, зміст і значення обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування злочинів, неодноразово досліджували в своїх працях такі вчені, як Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, О.Н. Колесниченко, В.П. Колмаков, В.О. Малярова, В.О. Образцов, О.В. Одерій, О.В. Пчеліна, М.В. Салтевський, Р.Л. Степанюк, В.Г. Танасевич, В.В. Тіщенко, О.О. Хмиров, С.Н. Чурилов, В.І. Шиканов, А.В. Шмонін, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та ін. Однак чимало положень залишається спірними, а окремі з них – не вивченими взагалі. Відсутня одна-стайна позиція з приводу доцільності виокремлення згаданих обставин у системі окремої криміналістичної методики та їх місця в ній. Також відсутні комплексні дослідження з приводу визначення обставин, що підлягають з'ясуванню у розслідуванні умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв, та розкриття їх змісту. Тож усунення названих прогалин є метою представленої статті.

Результати дослідження. Як зазначає О.В. Пчеліна, обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення, є міжпредметною категорією, оскільки вивчаються одночасно такими науками, як кримінальний процес і криміналістика. У кожній із названих наук для позначення згаданих обставин використовується різна термінологія. Зокрема, в

кримінальному процесуальному праві вказану категорію позначають як предмет доказування або обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У криміналістиці зустрічаються такі поняття, як предмет розслідування, обставини, що підлягають встановленню, або обставини, які підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 267].

Так, у кримінальному процесуальному законодавстві України для позначення теоретичної категорії «предмет доказування» використовується термін «обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні». Доказування у кримінальному провадженні полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів з метою встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження [2]. Можна припустити, що значення встановлення цих обставин полягає у вирішенні завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України. Йдеться про захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2].

Тому обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, повинні бути не просто встановлені, а підкріплені системою належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів, які б вказували на їх незаперечність. Стосовно обставин, що підлягають з'ясуванню, то це криміналістична категорія, котра позначає обставини, які потрібно не просто визначити, розпізнати за певними ознаками, а й виявити, відкрити, розкрити як що-небудь досить часто приховане [1, с. 270]. Зокрема, В.С. Перлін слушно зауважує, що зазначені обставини зумовлюються предметом доказування, закріпленим у чинному кримінальному процесуальному законодавстві, та конкретним складом злочину, визначеним положеннями кримінального закону. Насамперед йдеться про з'ясування обставин, які у своїй сукупності вказували б на вчинення кримінального правопорушення. Адже наявність обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, є підставою для внесення таких відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3, с. 99–100].

Визначення обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв, надає розслідуванню злочинів цілеспрямованості, вказує на кінцеві цілі розслідування, правильну кримінально-правову кваліфікацію, визначення ознак, котрі пом'якшують і обтяжують кримінальну відповідальність або виключають її, що дозволяє забезпечити реалізацію завдання повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин вчинення кримінальних правопорушень [4, с. 11]. Більше того, зазначені обставини орієнтовані на ознаки, характерні для конкретного складу злочину. Ці ознаки дозволяють розмежувати різні склади злочину між собою [5, с. 17].

У зв'язку з наведеним вважаємо, що обставини, які підлягають з'ясуванню, є невід'ємним елементом методики розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв. Установлення вказаних обставин дозволить дослідити всі елементи механізму вчинення зазначеного виду вбивств, перевірити висунені слідчі версії та вирішити як проміжні, так і стратегічні тактичні завдання розслідування. Не варто їх ототожнювати з криміналістичною характеристикою злочинів. Остання є результатом дослідження злочинних подій, які мали місце в минулому, внаслідок якого узагальнено відомості про найбільш типові елементи механізму скоєння певного кримінального правопорушення. Водночас обставини, що підлягають з'ясуванню, стосуються не безпосередньо механізму злочину, а слідчої діяльності з виявлення, розкриття та розслідування вказаного злочину. Тобто ці обставини варто з'ясувати слідчим у ході своєї діяльності, нерідко використовуючи напрацювання й узагальнення, які містяться у відповідних криміналістичних характеристиках злочинів.

Не менш важливим є питання про систематизацію обставин, що підлягають з'ясуванню. Вирішення цього питання дозволить впорядкувати діяльність із їх виявлення та розслідування [1, с. 275].

Так, у ч. 1 ст. 91 КПК України наводиться перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Зміст наведених обставин у визначених законом випадках доповнюється положеннями ст. 485, 505 КПК України [2]. Запропонований законодавцем перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, береться за основу під визначення обставин, які підлягають з'ясуванню у розслідуванні умисних вбивств, учинених на

замовлення з використанням вибухових пристроїв. Проте з урахуванням особливостей учинення цих злочинів згаданий перелік розширюється та деталізується.

В.В. Тищенко, досліджуючи теоретичні основи планування й організації розслідування корисливо-насильницьких злочинів, для виділення і групування обставин, що підлягають встановленню, використав елементи предмета доказування та складу злочину, описаного в кримінальному законі. Вчений виокремлює: 1) обставини, пов'язані з подією злочину (наявність означеної події; спосіб заволодіння майном; знаряддя та засоби, час, місце та інші умови вчинення злочину; наявність чи відсутність проникнення в житло, приміщення чи інше сховище); 2) обставини, пов'язані з об'єктом злочину: предмет злочинного посягання (найменування викраденого майна, його кількість, властивості, вартість); хто є потерпілим і цивільним позивачем; 3) обставини, пов'язані з особами, що вчинили злочин: персонаграфічні дані; дані, які мають кримінально-правове значення; дані, що характеризують групу осіб, яка вчинила злочин чи займалася корисливо-насильницькою діяльністю; 4) обставини, що визначають винність обвинуваченого, злочинну мету, підтверджують його корисливий мотив; 5) обставини, які належать до наслідків злочину: ступінь здійснення задуманого злочину; факт вилучення майна; наявність, характер і тяжкість тілесних ушкоджень, заподіяних потерпілому, або факт його смерті; характер і розмір заподіяної шкоди; доля викраденого майна на момент розкриття злочину [6, с. 30–31].

Є.Г. Сахарова, досліджуючи загальні питання розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням шкоди здоров'ю, систему обставин, що підлягають з'ясуванню, представляє обставинами, які стосуються: події злочину; механізму події і його наслідків; особистості потерпілого; обвинуваченого; завданої шкоди [7].

О.І. Дворкін, Л.В. Бертовський щодо вбивств, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв, серед обставин, що підлягають встановленню та доказуванню, виділяють 1) час: установки вибухового пристрою, здійснення вибуху чи виявлення не підірваного вибухового пристрою, придбання готового вибухового пристрою чи його компонентів, виготовлення саморобного вибухового пристрою, затримання підозрюваних осіб; 2) місце: вибуху; знаходження осередка вибуху, виявлення залишків вибухового пристрою, трупів, руйнувань певних конструкцій, комунікацій, ініціювання вибухового пристрою, виготовлення саморобного вибухового пристрою, придбання готового вибухового пристрою чи його компонентів, виявлення не підірваного вибухового пристрою; 3) спосіб учинення злочину: конструкцію вибухового пристрою, кількість вибухової речовини та її тритиловий еквівалент, спосіб ініціювання вибуху, установку вибухового пристрою та його використання, придбання, виготовлення та зберігання вибухового пристрою, спосіб вивчення розпорядку дня потерпілого, підготовку шляхів відходу, використання знарядь і засобів, і т. п.; 4) дані, які характеризують обвинуваченого; 5) дані, що характеризують потерпілого; 6) наслідки вчинення злочину: де від епіцентру вибуху перебував кожен із потерпілих, яких ушкоджень завдано потерпілим, розмір матеріальної шкоди, які фактори визначають небезпечний характер способу вчинення злочину; 7) у разі вчинення злочинів організованою злочинною групою з'ясується кількість її учасників, роль кожного з них, наявність і зміст плану дій, тривалість функціонування групи і т. д. [8, с. 21–24].

І.М. Кунтій обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних проваджень про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, об'єднав у три групи: 1) обставини, які стосуються події кримінального правопорушення (відомості про час вчинення злочину; про місце вчинення злочину; про спосіб вчинення злочину; про спосіб приховання злочину; про знаряддя злочину; про сліди злочину); 2) особистісні обставини (відомості про особу потерпілого; про особу злочинця; про наявність зв'язку потерпілий – злочинець); 3) інші обставини (вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, що виключають кримінальну відповідальність чи є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності; обставини, що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого виду умисного вбивства) [9, с. 82].

Р.Х. Бічурін, формуючи методіку розслідування умисних вбивств із хуліганських мотивів, виокремлює обставини, які підлягають доказуванню. Останні, на його думку, є вагомою підставою для належної організації та планування розслідування умисних убивств із хуліганських мотивів. Вказані обставини пропонується згрупувати в обставини, спрямовані на доказування складу злочину, й обставини, спрямовані на доказування інших значущих для кримінального провадження факторів [10, с. 9, 15]. Тобто обставини, що підлягають доказуванню, розділено залежно від їх значення для кримінального провадження. Перша група дозволяє здійснити правильну кваліфікацію злочину, виключивши наявність у протиправних діяннях ознак іншого, подібного за механізмом учинення, складу злочину, а друга – обрати справедливий вид і міру покарання.

Авторський колектив методичних рекомендацій щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням терористичних актів слушно відзначає важливість відмежування указаних діянь від суміжних складів злочину. Для цього необхідно з'ясувати всі обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування. Зокрема, становлять інтерес рекомендації щодо розмежування терористичних актів від умисних вбивств, учинених із використанням вибухових пристроїв. Умисне вбивство, вчинене небезпечним для життя багатьох осіб способом, має місце тоді, коли для позбавлення життя потерпілого винний обирає такий спосіб, який створює реальну небезпеку для життя інших осіб. Але реальна небезпека для життя людей виникає і в разі вчинення терористичного акту, що як структурний елемент може містити в собі й вчинення дій, які призводять до загибелі людей внаслідок загальнонебезпечного способу насильницького акту. Як приклад, використання вибухових пристроїв як спосіб досягнення злочинного задуму. Однак у разі вчинення теракту позбавлення життя однієї чи кількох осіб не є метою дій винного, тоді як у разі умисного вбивства загальнонебезпечним способом позбавлення життя потерпілого є тим основним і кінцевим результатом, якого прагне винний. Умисне вбивство може набути терористичного характеру, але лише тоді, коли слугуватиме засобом залякування населення та суб'єктів впливу з метою коригування поведінки останніх в інтересах терористів [11, с. 16–17]. З урахуванням зазначеного вважаємо, що перелік обставин, які підлягають з'ясуванню, обов'язково повинен бути доповнений обставинами, що виключають наявність у злочинних діяннях ознак інших складів злочинів.

Таким чином, проаналізувавши панівні наукові підходи до систематизації обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування злочинів загалом та умисних убивств зокрема, пропонуємо виокремлювати такі групи обставин під час розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв:

1. Обставини, пов'язані з подією злочину. Серед указаних обставин варто з'ясувати час, місце, умови (час і місце придбання знарядь і засобів злочину; місце виготовлення, зберігання та транспортування вибухових пристроїв; час і місце установки вибухового пристрою; час і місце ініціювання вибуху; наявність у зоні дії вибуху сторонніх осіб; час і місце отримання винагороди виконавцем за вчинення вбивства й інше) та способи вчинення злочину. Насамперед слід встановити, що використання вибухових пристроїв є способом безпосереднього вчинення умисного вбивства на замовлення. У зв'язку з цим потрібно поряд зі з'ясуванням способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховування вказаних убивств (пошуку співучасників і вступу у злочинний зговір; розподілу ролей; визначення способу оплати замовником виконання умисного вбивства з використанням вибухових пристроїв; вибору знаряддя злочину, його пошуку і підготовки до застосування; відпрацювання навиків застосування вибухового пристрою, зокрема його установки та приведення в дію; вивчення жертви злочину тощо) встановити знаряддя та засоби, що використовувалися злочинцями, сліди та наслідки злочину (завдання смерті чи в разі замаху на вбивство – тілесних ушкоджень особі; пошкодження майна; інші збитки). Зокрема, з'ясовуючи вид і походження знарядь і засобів умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв, варто встановити, готовий чи саморобний пристрій використовувався; які компоненти та знаряддя використовувалися для його виготовлення; способи придбання вибухового пристрою чи його компонентів; принцип дії вибухового пристрою тощо.

2. Обставини, пов'язані з особою злочинця. До цих обставин належать відомості про особу замовника, виконавця, за наявності – посередника (їх соціальний статус, зв'язки між ними, функції кожного з них); форма вини; мета та мотиви. Особливу увагу слід приділяти з'ясуванню корисливого мотиву у виконавця, який проявляється в отриманні (намірі отримати) винагороди від замовника. Тобто потрібно встановити найманий характер учиненого вбивства.

3. Інші обставини, що підлягають з'ясуванню. Зокрема, це відомості про особу потерпілого (персональні дані, соціальний статус, вид і характер діяльності, наявність конкурентів чи інших недоброзичливих осіб, зв'язок із замовником убивства тощо); обставини, які виключають наявність у злочинних діяннях ознак інших, окрім умисного вбивства, вчиненого на замовлення з використанням вибухових пристроїв, суміжних складів злочинів; обставини, що впливають на обрання виду та міри покарання або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Висновки. Отже, обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв, є обов'язковим структурним елементом відповідної криміналістичної методики, встановлення яких дозволить слідчому зорієнтуватися в конкретній слідчій ситуації, спланувати свою діяльність, правильно обравши напрямок розслідування та засоби й методи його провадження.

Список використаних джерел:

1. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2017. 568 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Перлін В.С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2018. 264 с.
4. Кириленко Н.Ю. Методика розслідування шахрайства у сфері побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2013. 20 с.
5. Тарасов М.Ю. Расследование уголовных дел об убийствах: процессуальные и криминалистические вопросы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2003. 25 с.
6. Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2003. 51 с.
7. Сахарова Е.Г. Общие вопросы расследования преступлений, связанных с причинением вреда здоровью. Концепт. 2015. Т. 13. С. 3996–4000. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85800.htm>.
8. Дворкин А.И., Бертовский Л.В. Методика расследования убийств, совершенных с применением взрывных устройств. М.: ИНФРА-М, 2001. 96 с.
9. Кунтій І.М. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 220 с.
10. Бічурін Р.Х. Методика розслідування умисних вбивств з хуліганських мотивів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2017. 21 с.
11. Методичні рекомендації щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням терористичних актів / О. В. Сенюк та ін. Київ, 2017. 53 с.

УДК 343.2

ГРЕБЕНЮК М.О.

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАСКУВАННЯ ІНТЕРЕСУ
ДО ОБГОВОРЮВАНИХ ПИТАНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ
ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

У статті розкриваються психологічні особливості проведення оперативного опитування як одного з основних оперативно-розшукових заходів. Автор розкриває сутність психологічних засобів взаємодії з об'єктами оперативної уваги для отримання оперативно важливої інформації.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, оперативна інформація, спеціальні психологічні знання.*

В статье раскрываются психологические особенности проведения оперативного опроса как одного из основных оперативно-розыскных мероприятий. Автор раскрывает сущность психологических средств взаимодействия с объектами оперативного внимания для получения оперативно значимой информации.

Ключевые слова: *оперативно-розыскная деятельность, оперативная информация, специальные психологические знания.*

The article reveals the psychological peculiarities of carrying out an operational survey as one of the main operational-search activities. The author reveals the essence